

**ՄԵԿ ԾԱԲԱԹ ԱՆՑ ԼՆՐԴԵՐԻ Պալատում
ՆԱ ՊԱՏՄԵց ՂԱՐԱԲԱՀՅԱՆ ՄՈՋԱ-
ՎԱՆԳՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ:**

wrughtsp

«Գրադ»-ը ոչ միայն դպիթեցնում է, այլև հրկիզում: Բարեվախսաբար, Երեխաները դղրոցից գնացել էին սաստիք ռողբ առաջ: Զիջ հեռու, ծանվեգուն ընկած էին հրթիղի բեկորները: Ջոնսն առաջարկեց, որ դրանից սանեն մեզ հետ: Այն ժամանակ ես դեռ չգիտեի, թե միտին ինչ կար: Միայն մեկ օր անց, արդեն Ստեփանակերտում, ճանապարհութեան ինձ եւ Պարզե սրբազնին իր հետ մեկնել Սոսկվա, իսկ այստեղից՝ ԱՄ:

Սովորայում Թոփս հանդիդուում են Կազմակերպեց ԱՍՄ-ի, Կանադայի, ԳՏԴ-ի, Ֆրանսիայի եւ Անգլիայի դեսպանութիւնները: Եվ ամենու ցույց էր տախու «Գրադ»-ի բեկորները: Նոյն արց Վաշինգտոնում, Սովորակ տանը, ազգային անվաճազութան գծով ԱՄՆ նախագահի խորհրդական Բրենդա Ալենկրաֆթի աշխատասենյակում, որի մերձ, ծեռում երկար ընտունու տալով երկարի կտորը, արտասանեց «hrte» բառը: Ես նրան հարցրեցի: «Դարավո՞ր է արդյո՞ք դայտարել նաև հրեի դեմ»: Նա դաշտասանեց: «Դեմ է դեմ հրե է հարկավոր»:

Կարող եմ ասել, որ հենց նոյն հունվար ամսվա երրորդ տասնօրյակում Շուշիի կրակակեցից Ստեփանակերս թռան հարյուրավոր նման հրեւոներ, փլատակների վերածելով իմ հարազաք բաղադր:

Վը նա հնչեցրեց բոլոր 5 մայրամաներում:

...1992 թվականի ավարտն էր: Շուշիի եւ Լաշխի ազգաազրումից հետո որովան էլ հակասական հնչի, մեր վաճակը չքերեւացավ: Ամեն օր չար-

...Ամեն անգամ բարոնուհուն ուղեկցում էր նոր թիմ: Նա այդտես էլ ասում էր «թիմ»: **Պատերազմի սարհերին ավելի հաճախ դրանք բժիշկներ էին, բաղասկան օրթօհիներ, լորդեր և լրագրողներ:** Նրանք բոլորը սարբեր երկրներից էին: Եվ ամեն այցելության հետ աճում էր մեր բարեկամների թիվը: Այստեղնում էր այն, որ նա ծրագրում էր, ինչուս ինքն էր ասում «այցի բովանդակությունը»:

բուռն ծափերի ներք նա ճարդկորեց
վարեց կարմիր խաչով մետնան հո-
տիսալի բակով մեկ: Աղա իր կողմէն
նստել առաջարկեց Արցախի ռա-
մաքսական ծառայության հիմնա-
դիր Կալերի Մարտուրյանին:

Ի դեմ, դատեազմի բոլոր ծա-
տարիների ընթացքում Զոբսն ու |
հյուրեր հանգրվանում էին Կալերի-
երկիարկանի տանը: Աղդամի ազ-
ագրումից առաջ Ստեփանակեր-
քանակիները գիտերներն իօնում էին

բարդացմանը հաջող լինելու համար կ-
կնութենք: Նոյնան էր կատարվող
Վալերիի անը: Միայն Ըստին էր նոր-
բաց դասօպամբում, նախարակի մե-
խկ ես այդ մասին հիշեցի, որմես
դասմեն ընթերցողներին, թէ ինչո՞ւ
էր հոււածերից ու գրից չքածա-
վող Շերուանը գիտենեցը հաւուու-
իրիների անակը, որն Շուշիի
կամիր կրակահետեղով թռչում էր:
Ստեփանակերտի վրա: Մի առավել
դասմեց, թէ ինչո՞ւ է վարում «ք-
չող մահերի» հաշվը: Ամեն անզա-
գանցել էր մինչեւ 40 իրին: Դա մե-
կ կրակողի անակն է: Եվ ահա մի ա-
զամ, ինչո՞ւ ինն ասաց, սացվել
10 անգամ 40: 400 իրին: Եվ այդ թ-

վա նա հնչեցրեց բոլոր 5 մայրցաման
Շերում:

...1992 թվականի ավարտն էր: Հրա-
շի եւ Լազինի ազատազրումից հետ-
որքան էլ հակասական հնչի, մեր վ-
ճակը չթեթեացավ: Ամեն օր չար-
դէս ՄիԶ-21 եւ Սոլ-25 ինքնարիոներ-
ումքարկում էին Ստեփանակերսը, որ-
կենքրնները եւ ջրակայքը: Աղոյա-
կի հրիոային զարկեր էր տեղում Ստ-
փանակերտի, Ասկերանի, Նորազու-
յի եւ բազմաթիվ գյուղերի վրա: Դեռ-
այդ ժամանակ Թոխն իր յուրաքա-
չոյն հերքական թիմում ընդգրկում
թիւշւների եւ ականազերծման նա-
նագետների, ինչպես նաև՝ Լորդե-
դայակի իր գործոններներին:

Ենց հետո Լորդերի դալասի առջև նիստին Սալկում Պիրսոնը ուղակի վառեց իր «Քիչփորդյան ուղի»: Պայթյունը լսվեց Լոնդոնի սահմաններից շատ հեռու: Դա մանրանասն դամեց այն ամենը, ինչ տեսել էր սեփական աշխով: Լուսանկարել էր ռազմավարյան գնացքները, որոնք դաշրասաւ էին Եվրոպական Երկրներում եւ մենց շատ՝ Թուրքիայում:

Իր ելույթից բառացիորեն մեկ անց նա վերջնագիր սացավ Թուրքիայից: Պարզվեց, որ այդ արի, սրբության եւ ինաստուն ցույզանու ցին համատեղ աղահովագրական բիզնեսում ընդհանուր բաժնետեսուներ: Վերջնագիրն ուղղակի խստացած էր դնում. «Կամ հրամակավ հրաժարվում ես ին բարեկամ նզում ենի դայմանագիրը իսկ դա նշանակում էր կորցնել առաջի տաճ չորս միլիոն ֆունս ստրուկտուրայի վերը Պիրսոնը դատախանեց Լորդ Ալեքսանդրա դալասի բարձր ամբողջ նից: «Ինձ համար մեկ երեսական կանք, սկսալ դեմում դարաբար երեխայի, թանը է բոլոր փողերից»: Դեռ, օդուր մի անգամ ասաց, Պիրսոնի եւ Սոլժենիշինի ընտանիքներ կաղված էին անուր բարեկամ: Եվ Լոնդոն կատարած քական ուղետության ժամանակակից առջև առաջ գտնվում էր առաջնական պատճենը՝ Պիրսոնի անձնագիրը:

...ինչողեւ արդեն նեկ եմ այս նը
թի սկզբում, գիշ Վերցնելու առ
ծառայեց բարնոնի Թերլայն ք
սի յուրօհնակ հորելայնը՝ նրա ՈՒ
ՍՈՐԵՐՈՐԴ այցելությունը Արցա
Առաջին եւ ուժաներորդ այցեր
թյունների միջեւ ընկած են եկամ
չափազանց բարդ 22 տարի եւ 4
միւս: Եվ իհարկե, ես չեմ կարող ս
ազնվահոգի, հիրավի բազասը
կնոջ, Իիսոննեական գործի, ս
ղանդավոր բժէկի իրով հորելայն
կան այցելությունը չնախորդել գո
համառու հոււերով, թե ինչողեւ է
եղել: Սակայն խոսնվածեմ,
հաւաքարկել, թե՛ւ լավ գիտեի,
լրագրային սահմանափակ էցերո չ
կարող ամենը տեղափորել: Կարող
միայն ասել, որ լեհի Ծոփի մաս
ւա է գրվել: Սանավանդ՝ «Դժիստ
դրախ» գրիւմ: Նա իմբը յուրաքանչ
չուր այցելությունից հետո մի ք
րուցուի ծավալի մանրամասն հս
կեսվություն է կազմում: Կարծում
դրանի հսկայական արժեք կունեն
Դարաբարյան դատեազմի եւ Արց
խի դատավորյան տաեգործյան հ
մար:

Ելի մի բան. թող ոչ մեկին չգր
մացնի (մանավանդ աղրբեզան
ներին), թէ ինչու հանկարծ այդ կիր
բառացիորեն առաջին այցելութ
նից հետո մասրաս էր կանգն ս

... 80 ուղերդություն, այցելություն
80 թիմ: Ամեն անգամ նոր կազմում
Դա նշանակում է Մրցախի մոտ 80-
բարեկամներ: Եվ ահա իմ frnq 80-
այցի սպասումներում ես մտարու ե-
թե համենայն դեպք ո՞րն էր ամեն
հիշարժան այցելությունը: Ակնեա-
վերընթեցէ արխիվների, գրեա-
լրագրային համալիրների էջեր եւ ը-
տով գիտակցեցի, որ դրան բոլորն
հիշարժան էին: Ասենք, օրինակ, Աս-
փանակերտն աճրողովին հրեթեն-
ի մեծ էր: Մի ինչ-որ խանութ է վա-
կում: Զոնսի ողջ խոնմը՝ ողքա կա-
մած, փրկում է մթերը, կոչիկ կա-
հագուստ: Մրցախում գանվելու երրո-
օր Զոնս սկսեց մի ժամակ սրսնա-
վել: Պարզվեց, անդայման ցանկու-
նում է աղորել, բայց եկեղեցին
չկան: Ես փոխեցի երռուին: Ե-
մենի գնացին Գանձասար: Կա-
1992 թվականի ապրիլի 11-ի վաս ո-
ռավույան մենք մետք է գնային Շո-
հ դեմ, մեզ հետ էին Եւենա Բոննե-
որդի Այլուսան եւ հեռուստալրագրու-
թյուն Գրիգորյանը: Ինչ-որ մեկն ի-
զամունք եւ ասաց որ օպերա իիմ

Թերթում չի տեղակորվելու պոբ
ող սարգությունը, այդ դաշնամու
էլ կավարտեն սրիս թանկ մի սյ
ժեռվ:

1993 թվականի հունվարի 4: Լեռ
լեզուն (40 մարդ) ուղարքիում են
եղանակը թիժավային չէ: Բայց չեն
կարող չինեն Ստվանակերտում
Այս օր հետո ժեռվ է ունենալու Արդ

իսի դատմության մեջ առաջին անգամ ժողովրդի կողմից ընտրված խորհրդարանի անդրանիկ նիստը: Ըստն անդաման դեմք է այնտեղ ելույթ ունենա ՍԵՅ Բրիտանիայի Լորդերի դպրատի անունից: ՍԵՅ հետ էին նաև Պետրովմայի եւ Սոսկվայի դումայի Ներկայացուցիչներ, ժուռանալիսներ Դայաստանից, Ռուսաստանից, Արտասահմանից: Վերին Շորաթար գյուղի վրա օդաչուները հասկացան, որ թշել այլևս չի կարելի: Կայրեցի կատարեցին: Խորհրդարանի նիստը հետաձգել չի լինի: Այլ մասին իմացավ Ձերուայնը եւ, ոչինչ չասելով, սանդուղով բարձրացավ ուղղաթիոն: Այնտեղից դուրս քերեց իր ուսադարկը, մոտեցավ ինձ եւ կամացով հարցրեց. «Ի՞նչ ուղղության վրա է Ստեփանակերը»: Ես դատախանցի, որ հարցն այնքան էլ ուղղության մեջ չէ, այլ որ Շորաթարի եւ Ստեփանակերի միջնորդ բարձրանում է մի հսկայական սար, որի վրա կանգնած է Գանձասար տաճարը: Զետեղով ցոյց սկզբ սարը:

Ոչինչ չասելով, նա ճամփա ընկապ: Եվ իհարկե, մենք բոլոր անմիջաղես հետևեցինք Օրան: Բայց նրանից առաջ անցնելու անհնար էր: Կեսգիշտին զազարը հաղթահարեցինք: Սպասեցինք, մինչ բոլորը տեղ հասնեն: Այնտեղ մեզ դիմավորեց մի ող բազմություն Կամբ գյուղից: Այդ մասին հոգացել էր Կերին Շորաբաղի գյուղխորհուրդը: Լուսադեմին եկավ մի մեծ բեռնատար: Դա արդեն ես էի հոգացել: Եվ մենք հասանք Արցախի առաջին խորհրդարանի անդրանիկ Ծիստին: Բայց ինք՝ Զոյսը մի ամբողջ տարի, որտեղ էլ որ լիներ, դատանում էր այլ ֆանսափի անցման մասին: Նա հաճախ էր ասում, որ դա իր ամենալավաճական արահետն էր:

Եվ ահա 1994 թվականի սկզբին իրու իմ հավերժ մարտական ընկեր եւ ուղղաթիոների ցոկասի հրամանաւատ Աւրելյ Վանցյանի եւ լեզենյար Վիրաբույժ Վալերի Սարովյանի հետ թոշում էին դեռի լեռնաշղթայի այն նույն բարձունքը, որի վրա այն հիշարժան գիտեր հավաքվել էր Զոնի ողջ թիմը: Ուղղաթիոնում բազալտ ծանր մի բար կար, որի վրա երեք լեզուներով գրված էր «Զոնի արահետ»:

Քայլական այդ անզամ թերել էր ա-
կանգերեման օճով մասնագետների
հերպական խումբը: Դա ծագված էր
դեռևս Երկու ամիս առաջ: Այս ժա-
մանակ հյայսին դարձավ, որ ազա-
տագրված տարածքներում ականների
վրա անընհատ դայրում են զյուղա-
ցիներ, մետնաներ, կուլտ: Եվ Չոխը
ականգերենոյ մասնագետների հրա-
վիրեց, որոնք փառաբանված էին
Վիետնամում, Կամբոջայում, Լաո-
սում հազարավոր ու հազարավոր
կյանքեր փրկելով: Ֆիւս է, ոչ Չոխը,
ոչ Էրա նոր թիմը չփառին, թէ հա-
նուն ինչ ուղղաթիռը վայրէց կատա-
րեց սարի կատարին, որտեղից, լայն-
թեն բացվում էր Արցախի կախաղա-
կան համայնադասկերը: Եվ հան-
կարծ հյուրերից մեկը Արցախի կա-
դրույս Երկինն ի վեր գոռաց: «Չոխի
արահետ»: Բոյորը նետվեցին Երա
կողմը: Վերջինը նոտեցավ Զերլայ-
նը, ոյին չհասկանալով: Մեկ րողե
անց են ժամանակ, թէ ինչ Երշանկույն
է ծառագում Երա հեմբը: Երկար ու
լուս կանգնեց բարի մոտ, որի վրա իր
անունն էր: Հայացք ըշտեց ինձ: Լայն
ժողաց: Եվ նետվեց համբուլելու,
չփառի ինչող, ոչ թէ ինձ, Կալեթիկին
կամ Վանցյանին, այլ՝ ուղղաթիռի օ-
դաշուներին: Ի դեմ, նա շատ էր սի-
րում մեր հերոս ուղղաթիռավարնե-

Ի՞նչ: Այստեղ էլ Գանձասարի Երկին ուղղեցին ժամանակ «կրակոց»։ Շնորհավորեցին Լոռենի լավաշի փոխստանակին, որն առանց ուրախությունը թագնելու, բարձր ասաց. «Ես անսահման Երջանիկ եմ, որ Երկիր մոլորակի վրա ունեմ իմ սեփական արակետը»։

